

**AXBOROT-TELEKOMMUNIKATSIYA TARMOQLARIDA MUALLIFLIK
VA TURDOSH HUQUQ OBYEKTLARIGA BO'LGAN HUQUQLARINI
MUHOFAZA VA HIMOYA QILISH MUAMMOLARI (MILLIY VA XORIJIY
HUQUQ AMALIYOTI)**

**Xaydarov Baxriddin
Qodirov Azizbek**

Sudyalar Oliy maktabi Fuqarolik huquqi yo`nalishi tinglovchilari

Annotatsiya : *Maqolada bugungi kunda O`zbekistondagi va xorijiy mualliflik va turdosh huquqi himoyasining holati va jarayonlari, xususan bunda mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarning o`rni xususida so`z boradi. Ma`lumki, O`zbekiston Respublikasining “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to`g`risida”gi Qonuniga muvofiq, fan, adabiyot va san`at asarlarining mualliflari, ijrochilar, fonogrammalarni tayyorlovchilar yoki boshqa huquq egalari o`z mulkiy huquqlarini amalga oshirish maqsadida o`z mulkiy huquqlarini jamoaviy asosda boshqaradigan tashkilotlar tuzishga haqli ekanligi. Maqolada ushbu turdagi tashkilotlar o`z vazifa va funksiyalarini amalga oshirishda qo`llaydigan huquqiy usul va vositalarning yuridik ahamiyati aytib o`tilgan. Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar o`zi boshqarayotgan huquqlarni himoya qilish uchun zarur bo`ladigan har qanday yuridik harakatlarni bajarish huquqiga ega ekanligidan kelib chiqib, ushbu harakatni yuridik tabiati, muallif va huquq egalarining mulkiy hamda shaxsiy nomulkiy huquqlari himoyasini amalga oshirish mexanizmlari sud amaliyoti orqali yoritib berilgan. Shuningdek, maqolada mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot o`zi qaysi huquq egalarining nomidan ish ko`rayotgan bo`lsa, shu huquq egalarining nomidan va ulardan olingan vakolatlar asosida to`lanadigan haq miqdorini va shartnomalarning tuzilishiga doir boshqa shartlarni foydalanuvchilar bilan kelishib olishi, bunday tashkilot boshqarayotgan huquqlardan foydalanish uchun foydalanuvchilar bilan shartnomalar tuzish va haq miqdorini foydalanuvchilar bilan kelishib olish kabi masalalar ham muhokama qilingan. Xulosada O`zbekistonda mualliflik huquqini jamoaviy asosda boshqarish “instituti”ni takomillashtirish masalasi haqida xulosalar qilingan.*

Kalit so`zlar: *mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqarish, mualliflik huquqi, mulkiy huquqlar, foydalanuvchi, mualliflik shartnomasi.*

PROBLEMS OF PROTECTION AND PROTECTION OF RIGHTS TO COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS OBJECTS IN INFORMATION AND TELECOMMUNICATION NETWORKS (NATIONAL AND FOREIGN LAW PRACTICE)

Abstract: *The article discusses the current state and processes of copyright protection in Uzbekistan and foreign countries, in particular, the role of organizations that manage property rights on a collective basis. It is known that in accordance with the Law of the Republic of Uzbekistan “On Copyright and Related Rights”, authors, performers, producers of phonograms or other copyright holders of works of science, literature and art, in order to exercise their property rights, have the right to create organizations that manage their property rights on a collective basis. The article highlights the legal significance of the legal methods and means used by such organizations in the performance of their tasks and functions. Due to the fact that organizations that manage property rights on a collective basis are entitled to take any legal actions necessary to protect the rights they manage, the legal nature of these actions, the mechanisms for protecting the property and personal non-property rights of authors and right holders with highlights. The article also provides that an organization that manages property rights on a collective basis may agree with users on the amount of remuneration to be paid on behalf of the right holders and on the basis of the powers arising from them, and other terms of contracts. Issues such as entering into agreements with users and negotiating with users the amount of remuneration for exercising the rights managed by the organization were also discussed. The conclusion is based on the issue of improving the “institution” of collective copyright management in Uzbekistan.*

Keywords: *management of property rights on a collective basis, copyright, property rights, user, author's agreement.*

KIRISH

Bugungi kunda O‘zbekistonda mualliflik huquqi va turdosh huquqlar muhofaza va ximoya qilishning zamonaviy huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish sohasida ilmiy tadqiqot ishlari keng ko‘lamda amalga oshirilmoqda. Bu borada, ayniqsa, mualliflik huquqini muhofaza qilishning shartnomaviy-huquqiy asoslari va mexanizmlarini takomillashtirish, asarlardan foydalanishda “mualliflik shartnomasi” institutini keng joriy etish, taraflarning huquq va majburiyatlarini qat’iy belgilash, shuningdek xalqaro va milliy miqyosida mualliflar mulkiy huquqlarini boshqarishda qo‘llanadigan

turli vosita hamda usullarini takomillashtirishning ilmiy-nazariy va amaliy yechimlarini topish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimizda mualliflik huquqi ya'ni adabiy, san'at va tasviriy san'at asarlariga hurmat qilish darajasi qoniqarsiz. Mualliflik asarlaridan muallif yoki boshqa huquq egasining roziligini olmasdan foydalanish xolatlari ko'p. Afsuski bugungi kunda bu kabi nizolarning ko'pi yechimsiz qolmoqda. Vaholanki O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonunida muallif yoki huquq egasining mulkiy va shaxsiy nomulkiy huquqlari doirasi belgilab berilgan. Hattoki, shaxsiy maqsadlarda foydalanilganlik uchun ham haq to'lash bilan bog'liq qoidalar mavjud. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi 1056-moddasiga ko'ra, muallifga asardan har qanday shaklda va har qanday usulda foydalanishda mutlaq huquqlar tegishlidir. Ushbu kodeksga ko'ra, intellektual faoliyat natijasiga yoki xususiy alomatlarini aks ettiruvchi vositaga nisbatan mulkiy huquqlar egasiga ana shu intellektual mulk ob'ektidan o'z xohishiga ko'ra har qanday shaklda va har qanday usulda mutlaq qonuniy foydalanish huquqi tegishli bo'ladi.

Eng muhimi, bugungi kunda mualliflik huquqi obyektlari o'zining tarmoq yo'nalishlaridan kelib chiqib, rivojlangan xorijiy mamlakatlar iqtisodiyotida katta o'rin tutmoqda. Xususan, 2019 yilda AQSH yalpi ichki mahsulotida mualliflik huquqi sanoati ulushi 2,5 trillion (2,568,23 mlrd) AQSH dollariga yetib, mamlakat iqtisodiyotini 11,99 foizini tashkil etgan. Shuningdek, Mualliflar va bastakorlar xalqaro konfederatsiya (CISAC) 130 dan ortiq mamlakatdan 250 dan ortiq mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarini birlashtirgan bo'lib, 2017 yilda ushbu tashkilot tarkibiga kiruvchi mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar tomonidan yig'ilgan mualliflik haqlari miqdori 447,8 mln AQSh dollarini tashkil etgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosini intellektual mulkni muhofaza qilish orqali innovatsiyalarni tijoratlantirish va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish muammolarini tahlil qilishda kompleks yondashuvni qo'llash hisoblanadi. Mazkur tadqiqotda bir qator onlayn ma'lumotlar bazalaridagi ilmiy manbalarda o'z aksini topgan intellektual mulkni himoya qilishning innovatsiyalarni rag'batlantirishga bo'lgan ta'siri masalalariga taaluqli empirik va konseptual tadqiqotlar o'rganildi va ulardagi ilmiy yondoshuvlar tizimlashtirildi. Tahlil natijalari asosida innovatsion faoliyatining natijadorligi va samarali tijoratlantirishda intellektual mulk muhofazasi asosiy vositasi ekanligi asoslangan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Xorijiy mamlakatlarda internet tarmog'idan foydalanishda mualliflik huquqi va turdosh huquqlarning buzilishi bilan bog'liq munosabatlarni qonunchilik bilan tartibga solishga yondashuvlar, shuningdek, bunday qonunchilikni takomillashtirish va rivojlantirish yo'nalishlari turlicha rivojlanmoqda.

Fransiyada 2009 yil 15 sentyabrda Internet "qaroqchilik"ga qarshi kurash to'g'risidagi qonun loyihasi ma'qullandi, unga ko'ra, Internetdan filmni noqonuniy yuklab olish orqali huquqbuzar butunjahon Internetga kirish huquqini yo'qotishi va 300 ming yevro jarima solinishi mumkin, hatto qamoqqa tushishi mumkin. Ushbu qonun Milliy Assambleya deputatlari tomonidan ma'qullangan.

Buyuk Britaniya 2012 yili xuddi shunday qonunni qabul qilgan. Hukumat qonun loyihasi, xuddi Fransiya kabi, qonunbuzarlarni bosqichma-bosqich jazolashni nazarda tutadi. Noqonuniy yuklab olish va mualliflik huquqining buzilishida birinchi marta sezilgan foydalanuvchi ogohlantirish xati oladi, takroriy qoidabuzarliklar bo'lsa, Internet provayderi qoidabuzarning kirish tezligini kamaytirishi, uning ba'zi saytlarga kirishini bloklashi va hattoki vaqtincha uni Internetdan butunlay uzib qo'ying. Qasddan qoidabuzarlar uzoq vaqt davomida Internetdan uziladi va 50 ming funt sterlinggacha jarimaga tortiladi.

Yaponiyaning The Daily Yomiuri gazetasining 2009-yil sentabr oyida bergan xabariga ko'ra Yaponiyada internetdan mobil telefonlarga pirat musiqa fayllarini yuklab olishni oldini oluvchi tizim ishlab chiqilgan.

Xitoyda saytlar yopilmaydi, lekin qattiq tekshiruvdan o'tadi. Mamlakatdagi nizomga ko'ra, har qanday xitoy musiqa saytida paydo bo'ladigan har bir musiqiy trek birinchi navbatda rasmiy organlar va mualliflik huquqi egasidan nashr qilish uchun ruxsat olishi kerak. Bundan tashqari, har bir trek bilan qo'shiq so'zlari ikki tilda - asl tilda va xitoycha tarjimada berilishi kerak. Bu xaqidagi qaror 2009 yil 31 dekabrda kuchga kirgan.

Qo'shma Shtatlardagi federal darajada intellektual mulk huquqlarini u yoki bu darajada himoya qilish bilan bir nechta departamentlar shug'ullanadi. Mualliflik idorasi mualliflik huquqlari reestrini yuritadi (Rossiyadan farqli o'laroq, ro'yxatdan o'tkazilishi kerak), ovozli yozuvlardan jamoat maqsadlarida foydalanish uchun belgilangan tartibda ruxsatnomalar beradi va AQSh Kongressiga mualliflik huquqini himoya qilish bo'yicha takliflar tayyorlashda ishtirok etadi.

Xorijda Internetda qaroqchilikka qarshi kurashishning eng keng tarqalgan va samarali usullari quyidagilardir:

1. DMCA ostida elektron pochta orqali sayt egalari yoki hosting provayderlari bilan bog'laniladi. Ushbu vositadan mohirona foydalanish bilan amaliyotchi advokatlar Internetdagi barcha huquqbuzarliklarning 95 foizini bartaraf etishga erishadilar va ushbu ish shakli kontentni ommaviy tarqatishni to'xtatish zarur bo'lganda qisqa muddatli maqsadlarga erishishda samarali bo'ladi.

2. Mualliflik huquqi egalari va foydalanuvchilar mustaqil ravishda kontent joylashtirgan saytlar egalari (fayllarni saqlash) o'rtasidagi hamkorlik shakli bo'lgan "kelishuv bitimlari"ni tuzish. Bunday holda, mualliflik huquqi egasi kontentni mustaqil ravishda blokirovka qilish huquqi va vositalarini oladi va sayt egalari mualliflik huquqi egasining qonuniy da'volari bo'lmasligi kafolatini oladi. Bunday saytlarni kuzatish yuki mualliflik huquqi egasiga tushadi, ammo buning evaziga u buzilishni tezda to'xtatish imkoniyatini oladi.

3. Huquqni muhofaza qilish organlari tomonidan ekstremistik materiallarga qarshi kurashda asosiy chora sifatida foydalaniladigan internet-provayderlar orqali veb-saytlarga kirishni bloklash. Ushbu chora boshqa mamlakatlarda xosting xizmatlari taqdim etilganda muammoli saytlar bilan ishlashda samarali bo'ladi.

4. Mualliflik huquqining sud himoyasi.

5. Domenlarni tortib olish. Ushbu chora samarasiz, chunki sayt egalari qisqa vaqt ichida domen nomini o'zgartiradilar.

Shunday qilib, intellektual mulk ob'ektlarini Internetda tarqatish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solish bo'yicha xorijiy amaliyot tahlili ushbu sohadagi ichki qonunchilikni takomillashtirishda albatta e'tiborga olinishi kerak bo'lgan quyidagi ijobiy jihatlarni ko'rsatadi: bunday munosabatlarni tartibga solishga tizimli yondashuv, ishtirokchilarning manfaatlari, huquq va majburiyatlari muvozanati, "tarmoq" munosabatlarida Internet-provayderlarning alohida rolini ta'kidlash. Shu bilan birga, xorijdagi oddiy internet foydalanuvchilariga nisbatan qo'llanilayotgan jazo choralari mamlakatimizda qabul qilib bo'lmaydi, deb hisoblaymiz.

Filmlar, musiqalar va hokazolarni yuklab olish uchun haqiqiy muqobil. Internetdan litsenziyalangan diskni sotib olish yoki kinoteatrga tashrif buyurish emas, balki eng yaqin chakana savdo do'konida "pirat" disklarni sotib olish, biz bilganimizdek, bizda taxminan 90% bor.

Internetda intellektual mulk huquqlariga rioya qilish bilan bog'liq ishlar soni doimiy ravishda o'sib bormoqda va ba'zi ekspertlarning fikricha, ixtisoslashgan "vob-huquq" tez orada paydo bo'lishi mumkin. Hozirgi vaqtda Qo'shma Shtatlarda va deyarli barcha rivojlangan mamlakatlarda Internetda rivojlanayotgan munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilik mavjud. Biroq,

O'zbekistonda hali Internet hamjamiyatida intellektual mulkni huquqiy himoya qilish mexanizmi ishlab chiqilmagan.

Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar yo'nalishidagi tadqiqotlardan kelib chiqib, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar faoliyatiga doir quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, mulkiy huquqlarni jamoa bo'lib boshqarish bilan shug'ullanadigan tashkilotlar huquq egalari shartnoma asosida o'tkazgan huquqlarnigina amalga oshirishi lozim.

Ikkinchidan, sub'ektlar (muallif, huquq egasi) xohlagan vaqtda bu tashkilotlarning nazorat qilish huquqiga ega bo'lish imkoniyatini olishlari kerak.

Uchinchidan, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar mualliflik huquqining turli sohalari bo'yicha tuzilishi mumkin.

To'rtinchidan, tashkilotlar huquqlarining mulkiy huquqlarini boshqarish, ya'ni asarlardan foydalanganda haq yig'ish bilan shug'ullansa-da, lekin ular tijorat tashkilotining vazifasini bajarmasligi va o'z xarajatlarini huquq egalarining ajratmalari hisobidan qoplashligi lozim.

Beshinchidan, bu tashkilotlar huquq egasining topshirig'iga muvofiq, huquqlarni uchinchi shaxslarga ham o'tkazish (litsenziya asosida) funksiyasini amalga oshirishi mumkin.

Mazkur takliflar bo'yicha ishlarni to'g'ri va tizimli tarzda yo'lga qo'yilishi, o'ylaymizki mualliflik huquqini himoyasini ta'minlashga bu orqali esa ijodkorlar mehnati uchun tegishli haqlarni to'lanishiga hamda madaniyat va san'atni mualliflik huquqiga doir qoidalar asosida rivojlanishiga olib keladi. Ushbu jihatlar bevosita xalqaro normalar qoidalari (xususan, TRIPS bitimi) va tamoyillariga mos keladi.

REFERENCES :

1. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, [National Legislative Database] 21.08.2021y., 03/21/709/0808-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Intellektual mulk agentligi yillik hisobotlari [Available at: <http://www.ima.uz/uz/nashrlar/yillik-hisobot/>].
3. S.B.Zyatskiy Problemy realizatsii avtorskiy I smejnix prav na kollektivnoy osnove v usloviyax razvitiya novyx texnologiy. Diss... na soiskaniy uchenoy stepeni k.yu.n. Moskva. 2003 g.[Problems of implementation of copyright and related rights on a collective basis in the context of the development of new technologies]. Diss... for the degree Ph.D. Moscow

4. Directive 2014/26/EU of the European Parliament and of the Council. of 26 February 2014. On collective management of copyright and related rights and multiterritorial licensing of rights in musical works for online use in the internal (https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0026)

5. Yuldashov, A. (2020). Intellektual mulk bo'yicha milliy strategiyalarning ahamiyati va Butunjahon intellektual mulk tashkilotining bu borada tutgan o'рни.

6. Юлдашов, А. (2020). Интеллектуал мулк бўйича миллий стратегияларнинг аҳамияти ва Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкilotининг бу борада тутган ўрни. Юрист ахборотномаси, 1(2), 53-59.